

SEYYİD NESİMİ HAKKINDAKİ ÇALIŞMAMIZ¹

Dr. Hüseyin AYAN

"Nesimi, hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe Divanı'nın metni" adını taşıyan bu çalışma, önsöz, 5 bölüm ve şiirlerin fihristini kapsamaktadır.

Birinci Bölümde, Seyyid Nesimi'nin hayatı; kaynakların verdiği bilgilerin kıymetlendirilmesi yapılarak, bunlar muvacehesinde şairin hayatı oldukça geniş bir şekilde yazılmıştır.

İkinci Bölümde, Seyyid Nesimi'nin edebî kişiliği ele alınmaktadır.

Üçüncü Bölümde, Seyyid Nesimi'nin Türk Edebiyatındaki yeri ve tesiri belirtilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü Bölümde, Seyyid Nesimi'nin Türkçe Divanı ile O'na izafe edilen Mukaddimetü'l-hakâyk adlı mensûr eserin durumu ele alınmıştır.

Beşinci Bölümde de Türkçe Divanı'nın tenkidli metni ve bu divanda yer alan şiirlerin fihristleri bulunmaktadır.

* * *

Çalışmamızın plânını ana hatlarıyla böylece özetledikten sonra bu bölümlerde söz konusu ettiğimiz hususları birer birer ele alalım :

Önsözde bu çalışmanın gayesi belirtilmiştir. Bu çalışmaya neden lüzum duyulduğunu şöyle ifade etmeye çalıştık :

"Kaynaklarda Nesimi'ye dair yazılanlar ekseriya hikâye olmaktan ileriye gitmediği gibi birbirini de tutmamaktadır. Edebiyat tarihleri ise Seyyid Nesimi'den birkaç kelimeyle bahsederler. Bu sözler arasında bize gerçek Nesimi'yi tanıtabilecek bilgiler yok gibidir. Bu yüzden, İslâmî Türk Edebiyatı'nın büyük şa-

1 Hüseyin Ayan, Nesimi, hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe Divanı'nın metni, Doktora Tezi, yöneten Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi No 111, 2c.

irlerinden olan Nesimî'nin hayat hikâyesi ve edebî şahsiyeti karanlıklar içindedir. Onu edebiyatımızdaki yerine oturtmak için ciddi çalışmalara ihtiyaç vardır. Bilhassa Yeni Türk Harflerinin kabulünden sonra divanını okuma imkânı da ortadan kalkmış bulunmaktadır. Zaten divanının Eski Türk Harfleriyle yapılmış baskıları da eksik ve yanlışlarla dolu olup ildir bir baskı yapılması zaruridir." dedikten sonra, Nesimî üzerinde yapılan çalışmalara da kısaca temas ettik. Bu çalışmalardan başlıcaları: Dr. Ali Alparşlan'ın "Câvidân-nâme'nin Nesimî'ye Tesiri 2" adını taşıyan doçentlik tezi ile Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Nesimî, Usûlî, Ruhî 3" adlı kitapçığıdır.

Bunlardan başka Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Saide Saygı 4'nin "Nesimî Divanı'nın Transkripsiyonu" ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İbrahim Olgun' 5 un "Seyyid Nesimî, Hayatı ve Şahsiyeti" adlı mezuniyet tezleri vardır. Bunları da anmak gerekir.

***

Çalışmamızın Birinci Bölümünde Seyyid Nesimî'nin hayatı söz konusu edilmektedir. Bu bölüm 9-31. sahifeleri işgal etmektedir. Burada kaynakların Nesimî'nin hayatı hakkında verdikleri bilgiler derlenerek kıymetlendirilmektedir. Sonra da bu bilgi ve menkabevî rivayetler göz önünde tutularak Nesimî'nin hayatı yazılmaya çalışılmıştır. Nesimî'nin hayatı hakkında verilenleri teferrüâta düşünmeden kısaca özetleyelim :

Nesimî'nin doğum yılını ilk defa 1369/1370 olarak iddia eden M. Kulu-zâdedir 6. Bu iddiaya hiçbir kaynak gösterilememektedir. Selman Mümtaz'a 7 göre "sekizinci asrın son yarısında" doğmuştur.

Bazı kaynaklar, Rıza-Kulı-Han Hidayet'in Riyazî'l-ârifin'i 8 gibi, O'nun Şirazlı olduğunu, İbnü Hacer 9 Tebriz'li; Âşık Çelebi 10 Diyarbakırlı; Latifî ise 11 Bağdad'ın Nesimî nahiyesinde doğduğunu yazmaktadır. Latifî'ye itiraz

2 Dr. Ali Alparşlan, Câvidân-nâme'nin Nesimî'ye Tesiri, Doçentlik tezi.

3 Abdülbaki Gölpınarlı, Nesimî, Usûlî, Rûhî, İstanbul Yeni Matbaa, Varlık yayınları, 1953, 127 s.

4 Saide Saygı, Nesimî Divanı, Mezuniyet Tezi, 1964-65, 388 s. DTCF Kütüphanesindedir.

5 İbrahim Olgun, Seyyid Nesimî, hayatı ve şahsiyeti, Mezuniyet tezi, 1944-1945, 44 s. Türiyat Enstitüsü No: 192

6 Mehmed Kulu-zade, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, Bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Baku, Azerbaycan İlimler Akademisi Matbaası, 1960, I c. s. 264.

7 Selman Mümtaz, İmadüddin Nesimî, Baku, Üçüncü Beynelmîlel Matbaası, 1926, 251 s.

8 Rıza Kulı-Han Hidayet, Riyazü'l-ârifin, Matbû, 1305, s. 235-236.

9 İbnü Hacer El-Askalâni, Enbâ'ü'l-gumr fi ebna'i-l-umr, Süleymaniye Kütüphanesi (Yeni Cami) No: 814. v. 122b.

10 Âşık Çelebi, Meşâ'irü'ssu arâ, Ankara Genel Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü.

11 Latifî, Tezkire-i Latifî, İstanbul, İkdâm matbaası, 1314, s. 332-334.

edenler, Bağdad civarında böyle bir yerin bulunmadığını ileri sürüyorlar. Halbuki Mu'cemû'l-müellifin'de ¹² Muhammed b. Davud en-Nesimî'nin 901 H.de Nesim şehrinde öldüğü yazılmaktadır. Nesimî, kelime olarak da mânâ bakımından da mahlas olarak seçilmeğe değer bir sözdür. Bunu da hatırdan çıkarmamak gerektir.

Nesimî'nin asıl adı hakkında da çeşitli kayıtlar vardır. Mecâlisü'l-uşşâk' ¹³, Rıyazu'l-ârifin ¹⁴ ve Tezkire-i Latifi ¹⁵ de İmadü'd-din, Enbaü'l-gumr fi ebnâ'i'l-umr ¹⁶ da Nesimü'd-din, Muhammed et-Tabbâh'a ¹⁷ göre Künüzü'z-zeheb'de Ali en-Nesimî'dir.

Seyyid Nesimî, Latifi ve Rıyazu'l-ârifin'e göre, "Nesebi doğru ve yüksek dereceli seyyidlerdendir". İyi bir tahsil görmüştür. Bu, şiiplerinden de belli olmaktadır.

Ölüm tarihi hakkında iki güvenilir tanık vardır. Birisi, Refî'nin Beşâret-nâme ¹⁸ adlı mesnevisi; diğeri de Fuad Köprülü ¹⁹ tarafından tesbit edilen Mecâlisü'l-uşşâk'ın bazı nüshalarındaki 807 H. tarihidir. Bunların dışında Nesimî'ye ölüm yılı olarak 820/1417-18, Mecâlisü'l-uşşâk'ın bazı nüshalarında da 837 H. tarihi gösterilmektedir.

Seyyid Nesimî'nin, inancından dolayı Haleb'de derisi yüzülmek suretiyle öldürüldüğünde bütün kaynaklar müttefiklerdir. Muhammed Râgıb ²⁰ eserinde Künüzü'z-Zeheb'e atfen "Haleb'de Şeyh Şihâbüddin İbnü Hilâl tarafından, zındıklığından dolayı öldürülmesine ve tevbesinin kabul olunamayacağına" dair verilen bir fetvâ üzerine Sultan Müeyyed'in emriyle öldürülmüştür. Künüzü'z-Zeheb'e göre bu emir şöyledir :

"Derisi yüzülüp Haleb'de yedi gün teşhir edilmeli, bu hadise dellâllar vasıtasıyla halka duyurulmalı ve sonra da azaları parça parça kesilerek bir kısmı Dulkadir oğullarından Ali Beye ve kardeşi Nâsirü'd-din ile Osman Kara Yölük'e

12 Omer Rıza Kehhâle, Mu'cemû'l-müellifin, II. cilt, s. 298.

13 Emir Kemâleddin Hüseyin, Mecâlisü'l-uşşâk, Kânpür, 1314, s. 162-164.

14 Rıza Kuli-Han Hidâyet, Rıyâzu'l-ârifin, Matbû, 1305, s. 235-236.

15 Latifi, Tezkire-i Latifi, İstanbul, İkdâm Ba'baası, 1314, s. 332-334.

16 İbnü Hacer El-Askalâni, Enba'ü'l-gumr fi ebnâ'i'l-umr, Süleymaniye Kütüphanesi (Yeni Cami) No: 814. v. 122b.

17 Muhammed Ragıb b. Mahmûd b. Hâşim et-Tabbâh, A'lâmü'n-nübelâ bi-târîhi Halebi's-Şehbâ, Haleb, Matbaatü'l-âmiyye, 1925. s. 15-16.

18 Refîi, Beşâret-nâme, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. No: 310.

19 Köprülü-zade Mehmed Fuad, Hayat Mecmuası (Nesimî'ye Dair) c. I, No: 20, 14 Nisan 1927.

20 Muhammed Ragıb b. Mahmûd b. Hâşim et-Tabbâh, A'lâmü'n-nübelâ bit-târîhi Halebi's-Şehbâ, Haleb, Matbaatü'l-âmiyye, 1925. s. 15-16.

gönderilmelidir. Zira Nesimî, bu zevatın inançlarını bozmuştur". Mezarı, derisinin yüzüldüğü yerdedir. Rıyâzü'l-ârifin ve ondan iktibaslarda bulunan kaynaklarda ise Nesimî'nin mezarı Şiraz'ın Zerkân köyünde bir ziyaretgâhtır.

Seyyid Nesimî'nin bu acıklı ölümü, bütün İslâm âleminde geniş yankılar yapmıştır. Bu fâcia, şâirlere ilham kaynağı olmuş ve Nisimî'yi Alevî-Bektaşî çevrelerin yedi büyük ve ilâhî şâirinden biri saydırmıştır. Bundan sonra Nesimî'nin hayatı etrafında menkabeler teşekkül etmiş, bu menkabeler ve rivayetler arasında gerçek Nisimî bir esrar perdesine bürünmeye yüz tutmuştur.

Seyyid Nesimî'yi sevenler, onu evliyâullah saymışlar, kınayanlar da zındıklıkla itham etmişlerdir.

Çalışmamızın İkinci Bölümünü Seyyid Nesimî'nin edebî kişiliği teşkil etmektedir. Bu bölümde, Nesimî'nin hayatında mühim bir yer tutan Fazlullah Hurûfî ile buluşmalarını esas alarak şiirlerini ikiye ayırıp incelemeye çalıştık. Fazlullah Hurûfî, Nesimî'nin düşüncesine yeni bir istikamet vermiştir. Fazlullah'ın öğrettiği sistemle Nesimî, ilâhî sırları çözmeye yarayan sihirli anahtarı bulduğunu zannetmiştir. Bu anahtar, tasavvufu karışık bir Hurûfîliktir. O halde Hurûfîlik nedir, sorusu ortaya çıkar. Bu düşüncenin veya bu tasavvufi akımın nelere istinad etmeye çalıştığını kısaca özetliyelim :

Hurûfîler, Allah'ın sıfatlarından en fazlasını taşıyan insanda bâhusus insan yüzünde 7 sayısı bulurlar. Bu yedi; 2 kaş, 4 kirpik, 1 de saç (sevâd-ı a'zam) ile meydana gelir. Bu 7 sayısını, 4 unsur (ateş, su, hava, toprak) ile çarparsak 28 sayısı elde edilir. Fazlullah Hurûfî'ye göre bu 28 sayısı, Hz. Muhammed'in dilidir. Allah, dinleri tedricî surette ikmâl etmiştir. İlk suhuflar, sonra da büyük kitaplar indirmiştir. İnsanlar, meramını harflerle anlatırlar. Allah, bu harfleri (kelâmı), gerektikçe fazlalaştırmıştır. Nitekim Hz. İsa'nın dili (Fazlullah'a göre) 24 harfli idi ve İncil 24 harf üzerine nazil olmuştur. Geriye doğru bu harf sayısı gittikçe azalır. Çünkü daha fazlasına ihtiyaç yoktu. Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında harflerin 4 tane fazlalaştığını görüyoruz. O halde Hz. Muhammed ile Fazlullah arasında da, dinlerini öğretebilme bakımından gelişen ihtiyaçlara göre bir fazlalık olması kadar tabii bir şey olamaz! Fazlullah da bu 28 harfe Fars dilinin p, ç, j, g, harflerini ilâve ederek harf sayısı 32 ye çıkarsa ne lâzım gelir? Fazlullah'a göre, bu rastgele yapılmamıştır. İlâve edilen bu 4 harfe karşılık, Arap alfabesinde lâmelif (ل) vardır. Bu lâmelif, ilâve edilen bu 4 harfin kâim-i makâmıdır. Hz. Muhammed, bunu haber(?) vermiştir. İşte böyle uydurma şeylere bir iki tane uydurma hadis de eklenince Hurûfîlik bir sistem olarak kurulmuştur.

Hurûfîler, işi o dereceye vardırmışlardır ki insan yüzünde tersine ve yanyana yazılmış ilâh (الله) ve Fazl (فضل) kelimelerini de okumuşlardır. Nesimî Divanı elyazmalarıyla Mukaddimetü'l-hakâyık nüshalarında, umumiyetle Hurûfîliğe dair yazılmış eserlerde bu şekillere rastgelinmektedir..

Hurûfilik, Kur'an-ı Kerim'deki bazı sûrelerin başlarında bulunan bir veya birkaç harften müteşekkil âyetlerle de uğraşmaktadır. Hurûfilere göre muhkemât ve mukattaât işte bu âyetlerdir. Bu harflerin manaları muhkem ve kat'îdir. İnsan yüzündeki harf sayısı yani 7 rakamı, alfabedeki harf sayısı, bu muhkem âyetlerin harf sayıları, tekrar edilenler ve tekrar edilmeyenler, mukattaât içinde bulunmayan harflerin mukattaâtta hangi âyetlerde gizlendiklerinin bir sisteme bağlanması Hurûfiliği meşgul etmiş, dolayısıyla Nesimî'nin şiiirlerine ilham kaynağı olmuşlardır. Seyyid Nesimî, bunları yalnız şiiirlerinde terennüm etmekle kalmamış, Mukaddimetü'l-hakâyık'ta da mensûr olarak işlemiş ve belgelendirmiştir.

Hurûfilik hakkında bu birkaç sözden sonra, Nesimînin Fazlullah ile buluşmasına dönebiliriz. Bu buluşma ile şairde husûle gelen düşünce değişikliğini değerlendirmeye çalışalım.

Hiç şüphe yok ki bu buluşma neticesi şairde meydana gelen düşünce değişikliği ile bundan önce yazdığı şiiirlerle sonra yazdıklarını yüzde yüz isabetle ayırmak mümkün değildir. Zaten şairlerin yazdıkları gazel veya kasidelere günü gününe tarih koymak gibi bir alışkanlık içine girmedikleri de gerçektir. Böyle olsa bile, yüzyıllar boyunca müstensihler bize bu tarihleri kolay kolay intikal ettiremezlerdi. Bu itibarla Nesimî'nin mesnevî, gazel ve tuyuğ tarzlarında yazdığı şiiirlere bakmaktan başka çare yoktur. Bunlara bakılınca da Nesimî'nin bazı şiiirlerinde "hikmetli söz, tâlimî edâ ve nasihat etme" arzusu göze çarpmaktadır. Diğer bir kısım şiiirlerinde ise Nesimî'nin hurûfilik anlayışı çok ağır basmaktadır.

"Nasihat etme" devresinde Nesimî, Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Eimme-i isnâ aşere (on iki imam) hayranıdır. Bunların sevgisi ile coşmaktadır. Şiiirinde hürmet bakımından Hz. Muhammed ile Hz. Ali'yi birbirinden ayıramamaktadır. Bu sevgi ve saygıyı başkalarına da aşılama için çırpınmaktadır. Büyük bir ihtimalle Nesimî bu devrede Hüseyinî mahlasını kullanıyordu. Fakat bunu kat'î olarak iddia etmek mümkün değildir. Zira aynı gazelin mahlası bir nüshada Hüseyinî, başka müshalarda ise Nesimî'dir. Müstensihler kendilerine bu sahada büyük bir oynama payı tanımışlardır.

Fazlullah Hurûfî'nin, Şirvan'a, Timur'un oğlu Miran-şah'a sığınmak üzere gelişiyle Nesimî de Hurûfiliğe intisap ediyor. Fazlullah'ın tâlim ettiği usûl ile ilâhî sırları ve Kur'an'ın rumuzlarını çözebileceğini sanıyor. Fazlullah'ı peygamber, peygamber ne kelime, adetâ ilâh kabul etmekte de gecikmiyor. Kur'an-ı Kerim'de fazl (فضل) kelimelerinin geçtiği âyetlerden yapılan iktibaslar veya o âyetlere telmihlerde bulunarak bu hususa işaret etmeyi deneyen şair, Fazl'a karşı büyük bir sadakat ve sevgi ile bağlanır. Aliyyü'l-ae'lâ ile Nesimî Fazl'ın en sadık halifelerinden olurlar. Fazlullah, Miran-şah tarafından öldürülür. Nesimî

ile Aliyyü'l-â'lâ da fecî şekilde îdam edilirler. Hurufîler, uzunca bir süre takib edilmişler hattâ Edirne'de ²¹ toplantı halinde oldukları bir sırada basılarak evle birlikte yakılmışlardır.

Fazlullah tarafından tasavvufî mezcedilerek harflere ve sayılara dayanılarak ilâhî sırları anlamak veya çözmek için kurulan bu tarikat, sünî çevrelerce benimsenmemiş ve tâkibata uğramıştır. Halbuki bu harfler ve sayılar dünyası, Nesimî ve arkasından gelenler için coşkun bir ilhâm kaynağı olmuştur. Bu görüşe yönelen Seyyid Nesimî, çok canlı imajlarla süslü, pürüzsüz bir ifade ile gazeller, tuyuğlar, terci-i bendler ve mesnevîler yazmıştır.

Yazma divanlarının başında bulunan

*Deryâ-yı Muhîtt cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi
Sırr-ı ezel oldu âşkârâ
Arif nice evilesün müdârâ*

beyitleriyle başlayan mesnevîsinde O'nu cûşa ve hurûşa getiren Hurûfilik inancıdır. Bu inancın samimiliğinden şüphe etmeye mahal yoktur. Nesimî'yi izleyen Şah İsmail (Hatâyî)' de sun'îlik hemen göze çarpar. Nesimî'de ise hiçbir zorlamaya rastlanmaz; kalbinden diline geldiği gibi ifade etme kolaylığı görülür. Şiirlerinde kullandığı vezin ve şekil bu ifadeyi âdetâ kolaylaştırır.

Nesimî'nin şiirlerinde kullandığı mazmunları da, bazı örnekler vererek, göstermeye çalıştık. Nesimî'nin Divan Edebiyatı'mızın kurucuları arasına nasıl ve nelerle girdiğini burada delilleriyle görmek mümkündür. Çalışmamızın bu kısmında Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan ²² ile hocam Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu'nun ²³ bu yoldaki eserlerinden faydalandık.

İslâmî Türk Edebiyatı'nın temelinde oturan büyük şair Seyyid Nesimî, Şeyhî'den çok önce ve çok güzel bir ifade tarzıyla bu edebiyatta müşterek olan mazmunları Türk diline aktarmış ve onlara Türkçe'nin de ifade gücünü eklemiştir. Nesimî'nin şiirleri üzerinde bugüne kadar böyle bir inceleme yapılmamıştır.

Çalışmamızda Seyyid Nesimî'nin şiirlerinde kullandığı bazı edebî san'at nevelerine de temas ettik. Bazı diyoruz, zira bütün edebî san'at nevelerine ve hattâ mazmunlara, bu çalışmada ayrılandan fazla yer ayrılmış olsaydı, bu, Nesimî divanını birkaç kere yazmak gibi bir durumla karşı karşıya kalmak demek olurdu.

21 Atâyî, Zeyl-i Hadîkâtü'l-Hakâ'ik fî tekmileti's-şekaik, İstanbul, 1268 2 c.

22 Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Divanını Tetkik, İstanbul, Sühûlet matb. 1934 s. 234+112

23 Prof. Dr. Hasibe Mazioğlu, Fuzûlî-Hafız- iki şair arasında bir karşılaştırma, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1956. 9+384 s.

Çalışmamızda, Nesimî'nin şiirlerinde kullandığı şekiller de ele alındı. Nazım şekillerinde Nesimî'nin Türkçe şiirlerinde mesnevî, gazel,müstezâd, murabbâ, terci-i bend, tuyuğ ve beyitlere başvurduğu görülür. Farsça şiirlerinde rubâî'yi de denemiştir.

Seyyid Nesimî'nin şiirlerinde kullandığı vezinlerle bu şiirlerin kaafiye durumları incelenmiş; divanında kullanılan vezinlerle şiirlerinin kaafiyelere göre dağılışını gösteren iki tane de cedvel eklenmiştir.

Seyyid Nesimî'nin Türk Edebiyatındaki yeri ve tesiri başlığını taşıyan bölümde ise örnekler vererek bu tesir göstermeye gayret edilmiştir. İlk Seyyid Nesimî üzerinde etkili olan şairlere işaret edilmiştir.

Nesimî'nin ölümünden 30 yıl kadar sonra 840 H. de Ömer b. Mezîd tarafından yazılan Mecmû'atü'n-nezâ'ir de ²⁴ şairin Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Kanberoğlu ve Şirâzî'ye nazireler yazdığını görmekteyiz. Evhâdî-i Kirmânî'ye de nazirelerine rastlanmaktadır. Nesimî üzerinde İran Edebiyatının tesirini, Farsça divanının tenkidli bir metni hazırlandıktan sonra incelemek doğru olur.

Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-nezâ'ir'inde Nesimî'nin şiirlerini tanzir eden şairlerin sayısı onbeşi geçmektedir. Edirneli Nazmî'nin ²⁵ nazireler mecmuasında bu kafileye ikinci bir şairler dizisi katılmaktadır. Bunlar arasında Şeyhî, Zatî, Necatî, İshak Çelebi gibi şairler de vardır. Bu kafiledeki şairlerin sayısı da yirmiden fazladır. Şaire nazire yazarların sayısını daha da çoğaltmak mümkündür. Bizim gayemiz, Nesimî'ye nazire yazarları göstermek olmayıp şairin tesir sahasını göstermektir. Nesimî'nin derin tesirini bütün şairler üzerinde aramaya kalkışırsak cildlerle eserler vücuda getirilebilir. Tasaavvuf ve tasavvufla mezcedilmiş Hurûfilik, yüzyıllarca Türk Edebiyatını meşgul etmiştir.

İslâmî Türk Edebiyatında Nesimî tesirini canlı tutmaya sebep olan şairler vardır. Bunların başında Şah İsmail'in Melikü's-şu'arâ ünvanını tevcih ettiği Habîbî ile bizzat Hatâyî mahlasıyla şiirler yazan Şah İsmail gelir. Şah İsmail'in, şiilîği bir devlet dini yapmak istemesi buna sebep olmuştur, denebilir. Gerek Habîbî ve gerekse Şah İsmail ikisi de Hurûfî idiler. Fakat bu Hurûfilik, Nesimî'nin samimî Hurûfilîği değildir. Habîbî, Nesimî ve Fuzûlî kadar büyük bir şair olmamakla beraber bu ikisi arasında köprü vazifesini görmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızda Nesimî'nin Fuzûlî'ye olan tesirini de divanından örnekler vererek göstermeye çalıştık. Tabiatıyla Nesimî'nin Fuzûlî gibi büyük bir şairi devamlı olarak etkisi altında tutması mümkün değildir. Nitekim Fuzûlî, Nesimî'nin tesirinden kurtularak kendi tesir sahasını vücuda getirmekte geçikmemiştir. Habîbî, Nesimî tesirinde kalarak şiirlerini yazdığı sı-

24 Ömer b. Mezîd, Mecmû'atü'n-nezâ'ir, Kitapçı Raif Yelkenci'deki fotokopilerden (Eserin aslı Londra British Muzeum'dadır).

25 Edirneli Nazmî, Mecmû'atün-nezâ'ir, Nûr-ı Osmaniye Ktb. No: 3703.

ralarda O'nu da tanzir edenler vardır. Bu hususu da Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmî 'u'n-nezâ'ir 'inden ²⁶ tâkib etmek mümkün oluyor. Böylece Melikü's-suarâ Habibi'ye nazire yazanlar aslında —Nesimî tesirinden kendisini kurtaramamıştır- Nesimî'nin izinde yürüyorlardı.

Usûlî ile Rûhî de Nesimî'ni tesiri altında şiirler yazmışlardır. Hattâ Usûlî'ye "Fazlullâh-ı Sâni ve sırr-ı Seyyid Nesimî" dediğini Latifi kaydetmektedir ²⁷. Muhibbî mahlesiyle şiirler yazan ve bir divana sahip olan Kanunî Sultan Süleyman da Nesimî'ye nazireler yazan şairler arasında yer alıyor. Bu bölümde Nesimî'nin kimlere ve ne şekilde tesir ettiğini tanıklarıyla göstermeye çalıştık. Bununla beraber Nesimî'nin tesiri bizim zikrettiğimiz kadardır, demek iddiasında değiliz.

Nesimî'nin pürüzsüz dili, yüksek sanat gücü ve pek samimi tasavvuf anlayışı, özellikle Hurûfî inancı, daima dikkati çekmiş ve şiirleri sevilerek okunmuştur. Nesimî'nin tekke şairleri üzerindeki etkisi çok canlıdır. Bu husus ayrı bir araştırma konusu yapılabilecek kadar önemlidir. Nesimî'nin yazma divan nüshalarını ararken temas ettiğimiz tekke ve tarikat mensupları arasında Seyyid Nesimî'nin pek canlı olarak yaşadığını hayretle müşahede ettik. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Nesimî, bilhassa Alevî-Bektaşî çevrelerde tesirini bütün canlılığıyla devam ettirmektedir. Zaten Nesimî, 7 büyük ve ilâhî şairden biridir. Yedi büyük ve ilâhî şairin diğerleri ise Hatâyî, Fuzulî, Pîr Sultan Abdal, Kul Himmet, Virânî ve Yeminî'dir.

Nesimî'nin ölümündeki fecâat bir yana, onun tesirini canlı tutan en büyük âmil, şiirlerindeki sanat gücüdür.

Çalışmamızın IV. Bölümünde Seyyid Nesimî'nin eserleri ele alınmıştır. Nesimî'nin bugüne kadar bilinen eserleri: Türkçe Divanı, Farsça Divanı ve Mukaddimetü'l-Hakâyik adlı mensûr eseridir.

Çalışmamızda, Türkçe Divanı'nın bugüne kadar yapılan çeşitli basmaları ile elyazmalarının durumu incelenmiştir. Bu arada, metnin kurulmasında karşılaşılan güçlükler ele alınarak izlenen yol anlatılmıştır. Bu güçlükler, muhteva bakımından ve nüsha farklarının fazlalığı bakımından ayrıca imlâ hususiyetleri bakımından karşılaşılan güçlükler olmak üzere üç kısımda söz konusu edilmiştir. Bu çalışmada ayrıca metnin kurulmasında esas alınan nüshaların durumları oldukça geniş bir şekilde açıklanmıştır. Yine bu bölümde, metne esas alınan nüshaların neden dolayı seçildikleri belirtilmiştir.

Türkçe Divanı'ndan sonra Seyyid Nesimî'nin ikinci mühim eseri Farsça Divanı'dır. Bu güne kadar bu divan hakkında bilgi veren olmamış fakat varlı-

26 Hacı Kemâl, Câmî 'u'n-nezâ'ir,

27 Latifi, Tezkire-i Latifi, İstanbul, İkdâm Matbaası, s. 38 de.

ğından daima bahsedilmiştir. Farsça Divanı'ndan, Türkçe Divanı basmalarının başına 26 gazel, 2 terci-i bend konmakla yetinilmiştir. Biz bu çalışmamız sırasında Nesimî'nin Farsça Divanı yazma nüshalarını da gözden geçirdik ve güvenilir elyazmalarında 202 gazel, 3 mesnevî, 2 terci-i bend, 1 müstezâd, 14 rubâî ve 2 kıt'a tesbit ettik. Farsça Divanı üzerinde yapılacak bir araştırma bu şiirlerin sayısını arttırabilir. Divan'ın bulunduğu yerleri biz bu çalışmamızda belirttik.

Nesimî'nin üçüncü mühim eseri Mukaddimetü'l-Hakâyık'tır. Bu eserin Nesimî'ye aidiyeti şüphelidir. Bu eserden, kimlerin ne şekilde bahsettikleri çalışmamızda gösterilmiştir. Burada kısaca şunu söyleyebiliriz :

Mukaddimetü'l-Hakâyık, bütün kütüphane kataloglarında Nesimî adına kayıtlıdır. Eserin konusu, Seyyid Nesimî'nin şiirlerinde dile getirdiği Hurûfilik inancıdır. Nesimî, bu eserde bazı Hurûfî inançlarını belgelendirmek için ileri sürülen âyet ve hadisleri de bol bol şiirlerinde kullanmaktadır. Bu yüzden Mukaddimetü'l-Hakâyık'la Nesimî'nin şiirleri arasındaki muvazilik açıkça göze çarpar. Buna rağmen kesin bir kanaat izhar etmek için, Mukaddimetü'l-Hakâyık'ın daha eski nüshalarını bulmak zarureti vardır. Hattâ orijinalini bulmak gereklidir. Eldeki nüshalarda dil özellikleri kaybolmuştur. Nesimî'nin şiirlerindeki lehçe özelliklerine nazaran eser hakkında cesaretle hüküm verilemiyor. Biz burada ifade ettiğimiz hususları da gözönünde bulundurarak bu eserin oldukça geniş bir özetini verdik. Hiç olmazsa Mukaddimetü'l-Hakâyık'ın neden veya nelerden ne şekilde bahsettiği ortaya çıkmış oldu. Bundan sonra Mukaddimetü'l-Hakâyık adını duyanlar, onun nelerden bahsettiğini de öğrenme imkânına sahip olacaklardır. Bu arada Mukaddimetü'l-Hakâyık yazmalarının durumundan da söz etmeyi ihmal etmedik. Bu bölümün sonunda, çalışmamızda adı geçen eserlerin bir listesini sunduk.

Çalışmamızın V Bölümünde Türkçe Divan'ın metni yer almaktadır. Nesimî'nin Türkçe Divanı'nda 3 mesnevî, 456 gazel, 4 müstezâd, 1 murabbâ, 3 terci-i bend, 321 tuyuğ ve 4 beyit vardır. Toplam beyit sayısı 6062 dir.

Bu bilgiler muvacehesinde derhal hatıra gelen soru şudur: Acaba Seyyid Nesimî'nin şiirleri bunlardan ibaret midir? Başka şiirleri yok mudur? Varsa hangileridir ve kaç tanedir ?

Bu biçim sorulara cevabımız şu olacaktır: Bizim çalışmamızın bir sınırı vardır. Bu sınır, metni kurmaya esas aldığımız, muteber elyazmalarının çizdiği sınırdır. Bu nüshaların dışında kalan ve inceleme imkânını bulduğumuz nice yazmalar ve cönklerde Nesimî mahlasıyla yazılmış şiirler vardır ki daha ilk bakışta üslûp ve ifadelerindeki değişiklikler göze çarpmaktadır.

Bu arada şairin elyazısıyla yazılmış bir nüshayı bulamadığımızı ve en eski tarihli nüshanın da vaktiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde

olup halen kaybolmuş bulunan 874 H. tarihli nüsha olduğunu ²⁸ belirtmek isteriz.

Çalışmamız esnasında Seyyid Nesimî'ye aidiyeti şüpheli görülen 395 gazel, 10 murabbâ, 5 muhammes, 3 müstezâd, 55 tuyuğ ile 3 beyit tesbit etmiş bulunuyoruz. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu şiirler, çok muahhar elyazmalarında ve cönklerde bulunmaktadır. Bu şiirlerin sahibi, başka Nesîmi veya Nesimîler aramak gereklidir. Bu yolda yazılmış bulunan Cahit Öztelli'nin Kul Nesimî ²⁹ adlı kitabı Nesimîlere bir belirlilik verememiştir. Aksine Seyyid Nesimî ile Kul Nesimînin bir çok şiiri birbirlerine karışmış oldu. Her ne kadar Seyyid Nesimî'ye ait şiirler bu çalışmamızla esas sahibini bulmuş iseler de diğerleri araştırmacıları beklemektedirler.

Kısaca şunu söylemek yerinde olur ki Nesimî üzerinde, muhtelif yönlerden daha birçok araştırma yapılabilir. Seyyid Nesimî hakkında yapılacak çalışma ve araştırmalar bitmiş sayılmamalıdır. Azerbaycan İlimler Akademisi 1970 yılını Seyyid Nesimî'nin doğumunun 600. yılı olarak kutlamak üzere hazırlıklar yapmaktadır. Bu itibarla Nesimî hakkında yapılmış bazı araştırmalara intizar edebiliriz ³⁰.

---

28 Kaybolan bu nüshanın fotokapisi daha önce Millî Kütüphane tarafından alınmış olduğundan biz bu fotokopilerden faydalandık.

29 Cahit Öztelli, Kul Nesimî, Ankara, Töyko Matbaası 1969, s. 120.

30 Azerbaycan İlimler Akademisinin böyle bir kutlama yapıp yapmadığını öğrenemedik.